

УДК 378. 637. 013. 42

Я.В. Кічук

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАВОВОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ В РОБОТІ З СОЦІАЛЬНО-ДЕЗАДАПТОВАНИМИ ДІТЬМИ

У статті висвітлено деякі особливості організації правової підготовки майбутніх соціальних педагогів в роботі з соціально-дезадаптованими дітьми.

Ключові слова: майбутні соціальні педагоги, правова підготовка, соціально-дезадаптовані діти.

В статье описаны некоторые особенности организации правовой подготовки будущих социальных педагогов в работе с социально дезадаптированными детьми.

Ключевые слова: будущие социальные педагоги, правовая подготовка, социально дезадаптированные дети.

Як переконливо доводять дослідники (К. Голубєва, О. Денисюк, Л. Чумак, Л. Якименко) найбільшим є ризик соціальної дезадаптованості у вихованців шкіл-інтернатів. Дослідники єдині у визнанні ключової проблеми: відсутність системного реформування інтернатних закладів в інтересах дітей, недосконалість наявної в українському суспільстві моделі цього закладу державної опіки на підґрунті недостатнього рівня узагальнення творчих ідей, які містяться у класичному досвіді прогресивних педагогів, зокрема, Я. Корчака та А. Макаренка, неефективного функціонування механізму гейткіпінгу, а також низьку правову культуру як фахівців, так і вихованців. Нерозв'язаність означених проблем негативно позначається на процесі формування у вихованців готовності до самостійного життя, на їхню адекватну самооцінку, соціальну адаптацію, забезпечення їхніх прав.

На основі аналізу міжнародних документів та практики можна виділити кілька загально визнаних принципів міжнародної політики у сфері забезпечення прав дітей, а саме:

1. Основний обов'язок держави – запобігти вилученню дитини з сім'ї через створення адекватної системи підтримки для сімей з дітьми та соціальних послуг.

2. Якщо дитина втрачає батьківське піклування, держава повинна забезпечити альтернативну опіку (піклування) в громаді.

3. Влаштування дитини в будь-який заклад стаціонарної (інтернатної) опіки на тривалий період часу є крайнім заходом, коли уже всі інші альтернативи вичерпано.

4. Держава повинна забезпечити підтримку й допомогу молодим людям, які виходять з-під опіки, та підготувати їх до самостійного життя.

5. Участь дитини є обов'язковою у плануванні та здійсненні всіх дій щодо її влаштування та виходу з-під опіки [1].

Світова спільнота здебільшого обирає альтернативні моделі державної опіки над більшістю вихованців сучасних шкіл-інтернатів – дітей-сиріт та дітей, які залишились без батьківського піклування. Загальновідомо, що з метою забезпечення найкращих інтересів дитини принципово важливо зберегти її соціальний зв'язок та право на виховання в сім'ї. Німецькі науковці, зокрема, визначають школу-інтернат, як "тотальний інститут", який ізолює цю категорію дітей від соціуму і доводять беззаперечні переваги сімейних дитячих будинків, прийомних сімей.

У процесі деінституалізації, реорганізації мереж соціальних закладів для дітей-сиріт та дітей, які залишились без батьківського піклування, реформування системи захисту вразливих сімей і дітей в Україні, є дуже актуальною проблема системної державної підтримки розвитку альтернативних форм сімейного виховання, створення ефективних державних механізмів підтримки сімей з дітьми, які перебувають в кризі, вдосконалення соціально-правової роботи з дезадаптованими дітьми та молоддю.

Особливої гостроти в означеному контексті набуває особистісно-професійна спроможність фахівця соціальної сфери забезпечити формувальний вплив на процес просоціальної активності й правомірної поведінки вихованців шкіл-інтернатів. Натомість недостатньо використаним залишається такий суттєвий ресурс – якісна професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів для соціально-правової роботи з дезадаптованими дітьми та молоддю, зокрема, з вихованцями, випускниками інтернатних закладів.

Контекстним виглядає у цій площині такий ракурс осмислення вищеокреслених проблем: правова компетентність соціального педагога школи-інтерната як джерело підвищення ефективності соціалізації вихованців.

Гострота такого параметру діяльності соціального педагога посилюється проголошеними тезами учасників парламентських слухань

"Законодавче забезпечення та реальний стан дотримання прав дитини в Україні" (22 грудня 2010 р.). Зокрема, було оприлюднено такі дані: тільки в системі освіти налічуються 194 інтернатних заклади, в яких знаходяться понад 16 тисяч дітей, до 70% хлопців після закінчення шкіл-інтернатів залучаються до криміналу, кожен третій випускник потрапляє до місць позбавлення волі, кожен п'ятий поповнює ряди осіб без постійного місця проживання. Соціальна підтримка та соціальний захист цієї категорії дітей потребує вдосконалення системи соціального супроводу в частині підготовки і підвищення кваліфікації відповідних спеціалістів, системи підготовки кандидатів в усиновлювачі, механізму проведення перевірки умов виховання та розвитку усиновлених дітей, процесу реформування державних закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [2]. До того ж за результатами соціологічного дослідження "Життєвий шлях випускників інтернатних закладів, дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей", який було проведено Українським інститутом соціологічних досліджень ім. О. Яременка, кожний дванадцятий випускник інтернатів зазначав про "поганий" соціально-психологічний клімат у інтернатній установі під час свого перебування, кожний четвертий випускник інтернатного закладу приховує свій статус ("для оточуючих людей ми ненадійні", "я соромлюсь свого статусу "випускник інтернатного закладу"). Сімейні форми виховання мають значні переваги над інтернатними, що стає особливо очевидним при переході дитини до самостійного життя. Сучасна практика виховання дитини в інтернатному закладі не спроможна забезпечити право дитини на належну освіту, вибір професії, захист від насильства; дитина стає соціально-дезадаптованою.

Важливість правової підготовки фахівця, як фактору запобігання соціальної дезадаптації дитини, визнавалась на всіх етапах розвитку української національної думки. Якщо взяти лише один аспект – постановка проблеми становлення правокомпетентного фахівця щодо забезпечення та захисту прав дитини у будь-якій соціально-педагогічній ситуації, що виникає протягом її життєвого шляху, то в цьому зв'язку доцільно розрізняти навіть певні етапи. А саме: історико-цивілізаційний, що хронологічно збігається з періодом X-XVIII ст.; громадсько-просвітницький (XIX ст.); аналітично-синтезуючий (поч. XX ст.-80-ті роки XX ст.); пошуково-визначальний (90-ті роки XX ст.-поч. XXI ст.). Ключового ж значення набуває така теза: обізнаність у галузі юриспруденції, системі забезпечення та захисту прав дітей виступає не бажаною, а виключно важливою передумовою успішної професійної діяльності соціального педагога, фахівця, який намагається у вищій

школі набути "професію захисту", де знання правової бази, морально-правових норм безпосередньо виявляється у якісних характеристиках правореалізаційної, правозахисної сфер його діяльності.

Так, нами з метою формування правової компетентності майбутніх соціальних педагогів у сфері забезпечення, захисту прав вихованців та випускників інтернатних закладів у межах варіативної частини правової підготовки на базі Ізмаїльського державного гуманітарного університету було запроваджено сукупність елективних навчальних курсів. А саме: "Забезпечення прав дитини: шляхи підвищення компетентності соціальних педагогів", "Правові механізми захисту учнів інтернатів від жорсткого поводження та насильства", "Основи правової соціалізації дітей-сиріт", "Правові засади запобігання торгівлі та експлуатації вихованців інтернатних закладів", "Особливості соціально-правового захисту дітей, позбавлених батьківського піклування", "Інноваційні соціально-педагогічні технології забезпечення прав дезадаптованих дітей".

Зауважимо на доцільності належної уваги, яку слід приділити правовій підготовці майбутнього соціального педагога у процесі викладання вищезазначених елективних курсів. Наш досвід у цьому плані доводить продуктивність різних форм правової підготовки: складання студентом власного термінологічного словничка (наприклад, уточнюється змістове навантаження юридичних понять, фіксується алгоритм роботи з нормативно-правовою базою, поглиблюється термінологічна обізнаність студентів через актуалізацію міжпредметних зв'язків, зокрема, навчальними курсами відповідних галузей права), систематизація чинної нормативно-правової бази в сфері соціально-правового захисту дезадаптованих дітей, вихованців інтернатних закладів (наприклад, через складання студентами портфоліо "Мій юридичний порадник"), розробка національних законопроектів (наприклад, з активізації реформування системи інтернатних закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, удосконалення патронату над дітьми, функціонування патронатної сім'ї) та локальних нормативно-правових актів (наприклад, місцевих програм з соціальної адаптації вихованців інтернатних закладів, з питань захисту житлових та майнових прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, реалізації Конвенції ООН про права дитини в інтернатах (через впровадження механізму соціального замовлення), організація діяльності студентської Соціально-правової студії "Феміда" та Соціально-педагогічної клініки з питань захисту прав дітей, опрацювання тренінгового модуля "Захист і реалізація прав дитини як

професія", участь у конкурсі проектів в сфері правового захисту та соціального супроводу осіб із числа дітей-сиріт, презентація програм профільних тренінгових шкіл з прав людини (для вихованців інтернатних закладів) тощо.

Оскільки фундаментальність знань студентами, майбутніми соціальними педагогами принципів Загальної декларації прав людини, Декларації прав дитини, Конвенції про права дитини є базою їхніх уявлень про універсальні стандарти прав дитини, то принципової ваги набувають заходи, спрямовані на розгортання такої тези: права людини починаються з прав дитини. Зазначимо ключові положення, яких ми дотримувались у процесі розгортання означеної тези.

1. Соціальним контекстом навчання правам дитини виступає взаємодія державних і громадських структур у забезпеченні вищезначеної загальнолюдської цінності.

2. Гуманізація простору дитинства пов'язана з визнанням дитини особистістю, яка має таку саму гідність, що й дорослий; однак, якщо дорослий спроможний сам захистити свої інтереси, то соціально-дезадаптована дитина вимушена звертатися по допомогу до тих, хто може бути гарантом дотримання та збереження її прав; одним із них є соціальний педагог.

3. Розгортання тези про роль соціального педагога в забезпеченні прав соціально-дезадаптованих дітей, вихованців інтернатних закладів, що може відбуватися за такою логікою: несформованість "філософії цієї спеціальності" (за висловом Н. Русакової) негативно позначається на створенні системи професійних пріоритетів соціального педагога, оскільки невизначеність інфраструктури соціально-педагогічної практики не сприяє результативності його й правовиховної діяльності; своєрідність останньої зумовлена типом закладу, де працює соціальний педагог, а відтак посадова визначеність фахівця є поняттям відносним (наприклад, якщо соціальний педагог працює у школі-інтернаті, то йдеться про конструктивну міжвідомчу взаємодію соціального педагога у питаннях захисту прав дитини зі службою у справах дітей, прокуратурою, відділом кримінальної міліції у справах дітей, судом, відділом освіти, опікунською радою, центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді тощо); не менш суттєвим є, як вважають деякі дослідники (зокрема, В. Шкатулла), ще й такий аспект: соціальний педагог, вибудовуючи відносини у правових питаннях із батьками, законними представниками дитини, має керуватися комплексною сферою законодавства, що включає норми адміністративного,

кримінального, освітянського, сімейного, трудового, цивільного галузей права, ратифікованих міжнародно-правових актів тощо.

4. Феномен дитинства доцільно осмислити через історичні, соціальні та суто юридичні аспекти, а також крізь призму сучасних концепцій виховання, розуміння "дитини", "соціально-дезадаптивної дитини", "прав людини", "правового статусу особистості" як в міжнародному, так і національному праві.

5. Пріоритетами соціально-педагогічної діяльності фахівців щодо забезпечення прав соціально-дезадаптивної дитини доцільно вважати такі: різні моделі "замінювальної" турботи відносно дітей, що потребують державного захисту (патронатного напряму зокрема); громадянська освіта суб'єктів соціально-педагогічної взаємодії з акцентуацією уваги на компонентах громадянсько-правової освіти і просвіти як засобах формування ключових життєвих компетенцій особистості; організація правовиховного середовища інтернатного закладу.

З огляду на вищезазначене, особливої актуальності набуває практичне ознайомлення майбутніх фахівців з інноваційним досвідом проектної діяльності неурядових організацій в сфері соціально-правового захисту випускників інтернатних закладів в Україні. Зокрема, цікавим у цьому плані нам видається залучення майбутніх фахівців до реалізації проекту "Отримай свій шанс", який реалізується громадською організацією "Соціальні ініціативи з охорони праці та здоров'я", який спрямований на покращення життєвих навичок та соціальних послуг для дітей, вихованців та випускників інтернатних закладів задля їх соціальної адаптації до самостійного життя.

Основними партнерами цього проекту виступають Державна соціальна служба для сім'ї, дітей та молоді, громадська організація "Міжнародні ініціативи з проблем розвитку дитини (Голландія). Проектом передбачена розробка навчальних тренінгових методик для підготовки випускників інтернатних закладів до самостійного життя шляхом покращення соціальних послуг, проведення практичної підготовки через навчання таким життєвим навичкам: планування особистого бюджету, розв'язання конфліктів, пошук роботи, здоровий спосіб життя, планування сім'ї, міжособистісне спілкування, гендерні аспекти поведінки, попередження торгівлі людьми тощо. Участь у заходах проекту беруть випускники 9-х-11-х класів інтернатних заходів та мешканці соціальних гуртожитків Вінницької (м. Жмеринка, м. Тульчин) та Одеської (м. Ізмаїл, м. Котовськ, м. Тарутине) областей. Студенти Ізмаїльського гуманітарного університету, майбутні фахівці

протягом 2010-2011 навчального року залучені в якості волонтерів для апробації експериментальних тренінгових занять для випускників інтернатів Одещини та розробки власних соціально-педагогічних проектів з питань підтримки та допомоги дезадаптованим дітям та молоді, вихованцям інтернатних закладів.

На основі творчого опрацювання передового досвіду реалізації всеукраїнських та міжнародних проектів майбутніми фахівцями були розроблені локальні проекти: "Створення місцевої служби соціалізації вихованців інтернатних закладів", "Права дитини: впровадження механізму гейткіпінгу", "Волонтерська школа соціальної адаптації випускників інтернатних закладів Одеської області", "Організація діяльності уповноваженого з прав дітей-сиріт та дітей, які залишились без батьківського піклування", "Студент-наставник вихованця інтернату", "Студентська соціально-педагогічна служба по роботі з дезадаптованими дітьми, "Активізація громадських ініціатив випускників інтернатних закладів".

Отже, навчально-виховний простір сучасної вищої школи є важливим ресурсом випереджувального розвитку особистості студента, майбутнього соціального педагога здатного успішно впливати на формування у соціально-дезадаптованих дітей, вихованців інтернатних закладів готовності до самостійного життя, соціальну адаптацію, забезпечення їхніх прав.

Список використаних джерел

1. В. Дибайло Світова практика: підтримка молоді, яка виходить з-під державної опіки // Права дітей №2 (10). – 2010. – С. 7-8.
2. Забезпечення рівних можливостей та прав дітей в умовах зростання ризиків бідності населення. Державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2009 р. – Київ: Бланк-прес, 2010. – 152 с.
3. Законодавство, яке тебе захищає / Авт. кол. Л.С. Волинець, Т.В. Говорун, І.В. Пеша. – Київ: УІСД, 2000. – 78 с.

The article deals with some peculiarities of organization of legal training of future social teachers in the work with the social disadapted children.

Keywords: future social teachers, legal training, social disadapted children.

Отримано 06. 02.2011 р.